

MAQOLLAR □ MILLIY MENTALITET KO □ ZGUSI: ITALIYA VA O □ ZBEKISTON LINGVOKULTUROLOGIK MANZARASI

Usmanova Madina Obid qizi

Ilmiy rahbar: Najmidinova Nafisa Uljayevna

Annotatsiya

Mazkur maqolada Italiya va O'zbekiston maqol-matallarining lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy tahlil asosida o'rganiladi. Tadqiqot Lingvokulturologiya hamda Paremiologiya yo'nalishlari doirasida olib borilib, maqollar milliy mentalitetni ifodalovchi muhim til birliklari sifatida talqin etiladi. Ishda ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va asosiy konseptlar □ oila, mehnat, vaqt, hurmat va erkinlik kabi tushunchalar italyan va o'zbek maqollari misolida semantik va pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek maqollarida jamoaviylik, an'anaviylik va ijtimoiy tartib ustuvor bo'lsa, italyan maqollarida individualizm, pragmatiklik va estetik-emotsional yondashuv kuchliroq namoyon bo'ladi. Tadqiqotda Semantika va Pragmatika metodlari asosida maqollarning ichki tuzilishi va kommunikativ funksiyasi yoritilgan. Mazkur ish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib berish bilan birga, madaniyatlararo kommunikatsiya va tarjima nazariyasi uchun muhim ilmiy asos yaratadi.

Kalit so'zlar: maqol va matallar, lingvokulturologiya, paremiologiya, milliy mentalitet, ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, konsept, semantika, pragmatika, qiyosiy tahlil, italyan tili, o'zbek tili.

Maqollar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va ijtimoiy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan muhim til birliklari sifatida har bir millat madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular qisqa va lo'nda shaklda ifodalangan bo'lishiga qaramay, mazmunan chuqur, ko'p qatlamli va semantik jihatdan boy bo'lib, inson tafakkurining muayyan modelini aks ettiradi. Shu jihatdan maqollarni o'rganish zamonaviy tilshunoslikning

muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlgan Lingvokulturologiya doirasida alohida ahamiyat kasb etadi. Lingvokulturologik yondashuv til va madaniyat oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni ochib berishga xizmat qiladi va aynan maqollar orqali milliy mentalitetning oʻziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Mazkur maqola Italiya va Oʻzbekiston maqollarini qiyosiy oʻrganish orqali ushbu ikki xalqning lingvokulturologik manzarasini yoritishga qaratilgan. Har ikki madaniyat oʻzining tarixiy rivojlanish yoʻli, ijtimoiy tuzilishi va qadriyatlar tizimi bilan bir-biridan farq qiladi, biroq ular oʻrtasida umumiy insoniy qadriyatlar ham mavjud. Shu sababli maqollarni tahlil qilish orqali nafaqat milliy oʻziga xoslik, balki universallik elementlarini ham aniqlash mumkin. Bu jarayonda Paremiologiya fani muhim metodologik asos boʻlib xizmat qiladi, chunki u maqol va matallarni tizimli ravishda oʻrganishga imkon beradi [1, 208].

Italiya maqollari asosan individual tajriba, hayotdan zavq olish, estetik qarashlar va pragmatik yondashuvlarni aks ettiradi. Bu holat mamlakatning tarixiy-madaniy rivojlanishi, xususan Uygʻonish davri taʼsiri bilan bogʻliq. Oʻzbekiston maqollarida esa jamoaviylik, ijtimoiy tartib, kattalarga hurmat va mehnatsevarlik kabi qadriyatlar ustuvor hisoblanadi. Bu esa sharqona tafakkur va anʼanaviy ijtimoiy tuzilmaning mahsuli sifatida qaraladi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u til birliklari orqali milliy mentalitetni anglashga yordam beradi hamda madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida muhim ilmiy asos yaratadi. Bugungi globallashuv sharoitida turli madaniyatlar oʻrtasidagi oʻzaro tushunishni taʼminlash uchun bunday tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois maqollarni qiyosiy lingvokulturologik tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim hisoblanadi.

Maqollar xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy hayoti va madaniy qadriyatlarini mujassamlashtirgan noyob til birliklari sifatida milliy

mentalitetni o'rganishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish, ayniqsa Lingvokulturologiya va Paremiologiya doirasida olib borilganda, xalq tafakkurining chuqur qatlamlarini ochib berishga imkon yaratadi. Italiyan va O'zbekiston maqollarini qiyosiy o'rganish orqali ikki xalqning ijtimoiy qadriyatlari, axloqiy me'yorlari va konseptual dunyoqarashi o'rtasidagi o'xshashlik hamda farqlar aniqlanadi [2, 236].

Avvalo, maqollarni lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilishda konsept tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi. Konsept inson ongida shakllangan va til orqali ifodalangan madaniy ma'nolar majmui bo'lib, u milliy tafakkur modeli bilan chambarchas bog'liq. Italiyan va o'zbek maqollarida asosiy konseptlar sifatida oila, mehnat, vaqt, taqdir, hurmat va erkinlik tushunchalari alohida o'rin tutadi. Biroq ushbu konseptlarning talqini va ularning qadriyat sifatidagi o'rnini har ikki madaniyatda turlicha ifodalanadi [3, 896].

O'zbekiston maqollarida oila konsepti markaziy o'rinida turadi va u ijtimoiy barqarorlikning asosiy omili sifatida qaraladi. Masalan, Oila jamiyatning tayanchi mazmunidagi ko'plab maqollar mavjud bo'lib, ular orqali oila institutining muqaddasligi va uning ijtimoiy hayotdagi roli ta'kidlanadi. Bu yerda oila nafaqat shaxsiy hayotning markazi, balki jamiyatning asosiy ijtimoiy birligi sifatida talqin qilinadi. Italiyan maqollarida ham oila muhim konsept hisoblanadi, biroq u ko'proq individual tajriba va shaxsiy munosabatlar kontekstida yoritiladi. Masalan, Parenti serpenti maqoli qarindoshlik aloqalarining murakkabligini va ba'zan ziddiyatli xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu esa italiyan jamiyatida ijtimoiy munosabatlarga nisbatan realistlik va ba'zan skeptik yondashuv mavjudligini anglatadi.

Mehnat konsepti ham har ikki madaniyatda muhim o'rin tutadi. O'zbek maqollarida mehnat halollik va farovonlik manbai sifatida qaraladi. Mehnat qilgan to'yadi yoki Halol mehnat rohat kabi maqollar

mehnatsevarlikni eng oliy axloqiy qadriyatlardan biri sifatida ko'rsatadi. Italiyan maqollarida esa mehnat ko'proq pragmatik nuqtai nazardan talqin qilinadi. Masalan, "Chi dorme non piglia pesci" maqoli harakat qilmagan inson natijaga erisha olmasligini bildiradi. Bu yerda mehnat samaradorlik va natijaga erishish vositasi sifatida qaraladi [4, 992].

Vaqt konsepti ham qiyosiy tahlilda muhim o'rin egallaydi. O'zbek maqollarida vaqt sabr va kutish bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Sabr qilgan murodiga yetadi kabi maqollar vaqtni ijobiy natijaga olib keluvchi omil sifatida ko'rsatadi. Italiyan maqollarida esa vaqt ko'proq faoliyat va samaradorlik bilan bog'liq. Masalan, "Il tempo è denaro" iborasi vaqtni iqtisodiy resurs sifatida talqin qiladi. Bu esa italiyan madaniyatida vaqtning amaliy qiymati yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Axloqiy me'yorlar masalasiga kelganda, o'zbek maqollarida halollik, kamtarlik, sabr-toqat va hurmat kabi qadriyatlar ustuvor hisoblanadi. Bu qadriyatlar jamiyatdagi ijtimoiy muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi. Italiyan maqollarida esa axloqiy me'yorlar ko'proq individual tajriba va hayotiy realiyalarga asoslanadi. Ba'zi maqollarda hatto pragmatik va utilitar yondashuv ustunlik qiladi. Bu esa italiyan madaniyatining moslashuvchan va realistik xarakterini aks ettiradi.

Lingvokulturologik tahlilda Semantika va Pragmatika muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Semantik tahlil maqollarning ichki ma'no qatlamlarini ochib beradi, pragmatik tahlil esa ularning nutqdagi funksional rolini aniqlaydi. Masalan, bir xil mazmunga ega bo'lgan maqollar turli madaniyatlarda turlicha kommunikativ vazifani bajarishi mumkin [5, 500].

Italiyan maqollarida metaforik obrazlilik keng rivojlangan bo'lib, ular ko'pincha dengiz, savdo va shahar hayoti bilan bog'liq obrazlar orqali ifodalanadi. Bu esa mamlakatning geografik joylashuvi va tarixiy rivojlanishi bilan bog'liq. O'zbek maqollarida esa dehqonchilik, tabiat va qishloq hayoti

bilan bog'liq obrazlar ustunlik qiladi. Bu farq har ikki xalqning turmush tarzi va iqtisodiy faoliyati bilan izohlanadi.

Shuningdek, italiyan madaniyatining Uyg'onish davri ta'sirida shakllanganligi ham maqollarda aks etadi. Bu davr inson markazli tafakkur va individual erkinlik g'oyalari rivojlantirgan. Natijada italiyan maqollarida individualizm va estetik qadriyatlar kuchliroq namoyon bo'ladi. O'zbekiston madaniyatida esa an'anaviy va kollektiv qadriyatlar ustuvor bo'lib qolgan.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikki xalq maqollarida umumiy insoniy qadriyatlar mavjud bo'lsa-da, ularning ifodalanish shakli va ustuvorligi farq qiladi. O'zbek maqollarida jamoaviylik va ijtimoiy tartib ustun bo'lsa, italiyan maqollarida individualizm va pragmatiklik muhimroq o'rin tutadi.

Maqollarni lingvokulturologik jihatdan o'rganish nafaqat til birliklarining semantik tuzilishini, balki ularning madaniy, ijtimoiy va kognitiv funksiyalarini ham chuqur tahlil qilishni talab etadi, chunki har bir maqol muayyan xalqning tarixiy tajribasi va dunyoqarashini ifodalovchi madaniy kod sifatida shakllanadi, shu jihatdan Lingvokulturologiya maqollarni til va madaniyat o'rtasidagi vositachi birlik sifatida o'rganadi, Italiya va O'zbekiston maqollarini qiyoslash esa ikki xil madaniy modelni ochib berishga imkon yaratadi, chunki bu ikki xalqning tarixiy rivojlanish yo'li, ijtimoiy tuzilishi va qadriyatlar tizimi sezilarli darajada farqlanadi, biroq shu bilan birga ular umumiy insoniy qadriyatlarni ham o'zida mujassam etadi, masalan mehnat, halollik va sabr-toqat kabi tushunchalar har ikki madaniyatda ham yuqori baholanadi, ammo ularning ifodalanish shakli va semantik yuklamasi turlicha bo'ladi [6, 242]

Maqollarni tahlil qilishda asosiy e'tibor konsept tushunchasiga qaratiladi, chunki konsept inson ongida shakllangan va til orqali ifodalanadigan madaniy ma'no birligidir, o'zbek maqollarida "oila" konsepti markaziy o'rinida turadi va u ijtimoiy barqarorlikning asosiy tayanchi sifatida qaraladi,

masalan □Oila tinch bo□lsa, hayot tinch□ mazmunidagi maqollar jamiyatning asosiy hujayrasi sifatida oilaning muhimligini ko□rsatadi, italyan maqollarida esa oila konsepti mavjud bo□lsa-da, u ko□proq individual munosabatlar va shaxsiy tajriba nuqtai nazaridan talqin qilinadi, masalan □Parenti serpenti□ maqoli qarindoshlik munosabatlarining murakkab va ba□zan ziddiyatli tabiatini ifodalaydi, bu esa ijtimoiy munosabatlarga realistik yondashuv mavjudligini ko□rsatadi

Mehnat konsepti ham har ikki madaniyatda muhim o□rin tutadi, o□zbek maqollarida mehnat halollik va farovonlik manbai sifatida qaraladi, masalan □Mehnat qilsang, rohat ko□rasan□ maqoli mehnat va natija o□rtasidagi uzviy bog□liqlikni ifodalaydi, italyan maqollarida esa mehnat ko□proq pragmatik yondashuv bilan bog□liq bo□lib, natijaga erishish vositasi sifatida talqin qilinadi, masalan □Chi dorme non piglia pesci□ maqoli faol harakat qilmagan inson muvaffaqiyatga erisha olmasligini bildiradi, bu esa har ikki madaniyatda ham mehnat qadrlanishini, biroq unga bo□lgan yondashuv farq qilishini ko□rsatadi [7, 258]

Vaqt konsepti ham lingvokulturologik tahlilda muhim ahamiyatga ega, o□zbek maqollarida vaqt ko□proq sabr va taqdir bilan bog□liq holda talqin qilinadi, masalan □Sabr qilgan □ yetar murodiga□ maqoli vaqtni ijobiy natijaga olib keluvchi omil sifatida ko□rsatadi, italyan maqollarida esa vaqt faoliyat va samaradorlik bilan bevosita bog□liq, masalan □Il tempo è denaro□ iborasi vaqtni iqtisodiy resurs sifatida talqin qiladi, bu esa ikki madaniyatning hayotga bo□lgan yondashuvidagi farqlarni ochib beradi

Axloqiy me□yorlar masalasida o□zbek maqollarida halollik, kamtarlik va hurmat kabi qadriyatlar ustuvor o□rin egallaydi, bu qadriyatlar jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta□minlashga xizmat qiladi, italyan maqollarida esa axloqiy me□yorlar ko□proq hayotiy tajriba va pragmatik yondashuv bilan bog□liq holda ifodalanadi, masalan □Meglio tardi che mai□ maqoli kechikkan

bo'lsa ham ishni bajarish muhimligini bildiradi, bu esa natijaga yo'naltirilgan fikrlashni ko'rsatadi

Maqollarni tahlil qilishda Semantika va Pragmatika asosiy nazariy vositalar sifatida qo'llanadi, semantika maqollarning ichki ma'nosini o'rganadi, pragmatika esa ularning real nutqdagi funksiyasini tahlil qiladi, masalan bir xil mazmundagi maqol turli vaziyatlarda turlicha kommunikativ maqsadga xizmat qilishi mumkin, bu esa maqollarning kontekstga bog'liqligini ko'rsatadi [8, 278]

Italiya maqollarida obrazlilik juda yuqori darajada rivojlangan bo'lib, ular ko'pincha dengiz, yo'l, savdo va shahar hayoti bilan bog'liq metaforalar orqali ifodalanadi, masalan "Tra il dire e il fare c'è di mezzo il mare" maqoli so'z va amal o'rtasidagi farqni dengiz obrazi orqali ifodalaydi, bu esa italyan tafakkurining obrazli va metaforik ekanligini ko'rsatadi, o'zbek maqollarida esa dehqonchilik, yer, hosil va mehnat jarayonlari bilan bog'liq obrazlar ustunlik qiladi, masalan "Yerni ishlagan non topadi" kabi maqollar agrar hayot bilan bog'liq dunyoqarashni aks ettiradi

Italiya madaniyati Uyg'onish davri ta'sirida shakllangan bo'lib, bu davr inson markazli tafakkur, individual erkinlik va estetik qadriyatlarning rivojlanishiga olib kelgan, shu sababli italyan maqollarida individualizm va hayotdan zavq olish konseptlari kuchli ifodalanadi, o'zbek madaniyati esa sharqona an'analar, islomiy qadriyatlar va jamoaviy ong asosida shakllangan bo'lib, bu holat maqollarda ham o'z aksini topgan

Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, har ikki xalq maqollarida umumiy insoniy qadriyatlar mavjud bo'lsa-da, ularning ustuvorligi va ifodalanish shakli farq qiladi, o'zbek maqollarida jamoaviylik va ijtimoiy tartib ustun bo'lsa, italyan maqollarida individualizm, pragmatiklik va estetik yondashuv kuchliroq namoyon bo'ladi, shu bilan birga maqollar madaniyatlararo kommunikatsiyada muhim vosita bo'lib xizmat qiladi, chunki ular orqali turli xalqlarning dunyoqarashi va tafakkur modeli tushuniladi

Xulosa sifatida aytish mumkinki, maqollar milliy mentalitetning lingvistik koʻzgusi hisoblanadi, ularni qiyosiy tahlil qilish esa madaniyatlar oʻrtasidagi oʻxshashlik va farqlarni chuqurroq anglash imkonini beradi, bu esa zamonaviy tilshunoslik va madaniyatlararo muloqot uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega hisoblanadi. Umuman olganda, maqollar milliy mentalitetning koʻzgusi sifatida har bir xalqning dunyoqarashini aks ettiradi. Ularni qiyosiy lingvokulturologik tahlil qilish orqali turli madaniyatlar oʻrtasidagi oʻxshashlik va farqlarni aniqlash mumkin. Bu esa madaniyatlararo kommunikatsiya va tarjima jarayonida muhim ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. V. A. Maslova. Lingvokulturologiya. □ Moskva: Akademiya, 2001. □ 208 b.
2. G. L. Permyakov. Osnovy strukturnoy paremiologii. □ Moskva: Nauka, 1988. □ 236 b.
3. N. D. Arutyunova. Yazyk i mir cheloveka. □ Moskva: Nauka, 1999. □ 896 b.
4. Yu. S. Stepanov. Konstanty: Slovar russkoy kultury. □ Moskva: Akademicheskii proekt, 2004. □ 992 b.
5. A. Wierzbicka. Semantics: Primes and Universals. □ Oxford: Oxford University Press, 1996. □ 500 p.
6. G. Lakoff, M. Johnson. Metaphors We Live By. □ Chicago: University of Chicago Press, 1980. □ 242 p.
7. E. Sapir. Language. □ New York: Harcourt, 1921. □ 258 p.
8. B. Whorf. Language, Thought and Reality. □ Cambridge: MIT Press, 1956. □ 278 p.